

Ioan Cocuz, Dumitru Cucu, *BĂNCILE ȘI CREDITUL FUNCİAR ROMÂNESC ÎN BUCOVINA (1840-1918)*, Suceava, Grupul editorial Mușatinii - Bucovina Viitoare, 1999, 194 p. + 4 planșe.

Cartea supusă recenziei, rod al colaborării dintre un istoric (Ioan Cocuz) și un specialist în finanțe (Dumitru Cucu), constituie o iscusită radiografiere a sistemului financiar din Bucovina ultimelor opt decenii de stăpânire austriacă. În mod practic, demersul științific al autorilor reconstituie mecanismul clasic de dominație financiară a unei regiuni subdezvoltate, fără instituții financiare moderne, de către un stat cuceritor, mai dezvoltat.

Lucrarea, precedată de un *Cuvânt înainte*, semnat de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu (pp. I-VI) și o *Introducere* (pp. 5-15), conține patru capitole: *Starea economică a Bucovinei, 1775-1918* (pp. 17-37), *Circulația bănească în Bucovina* (pp. 39-43), *Băncile și creditul funciar românesc în Bucovina, 1840-1918* (pp. 45-114), *Băncile din Bucovina după 1918* (pp. 115-125). Trimiterile bibliografice (pp. 127-137) și anexele (pp. 141-192) întregesc această lucrare.

Inspiratul *Cuvânt înainte* se deschide cu o analiză a importanței banilor în istoria umanității, subliniindu-se influența maniheistă a acestora, general pozitivă pentru dezvoltarea societății, general negativă pentru dezvoltarea spiritului uman. Aprecierile lui Epictet, Sofocle, Shakespeare Napoleon I și Jan Timberger (pp. I-II) asupra acestui subiect întăresc aprecierea generală a prefațatorului acestei cărți, conform căruia „... cel ce făurește și stăpânește banul are prilejul de a-și însuși orice alte bunuri materiale și spirituale” (p. II). În mod practic, întreaga carte va fi scrisă sub semnul acestei aprecieri, autorii încercând să deceleze din multitudinea datelor istorice dacă populația românească din Bucovina a beneficiat sau nu - în comparație cu celelalte naționalități - de instituțiile financiare introduse aici de statul austriac. După o serie de aprecieri în jurul ideii dacă Austria a îndeplinit exclusiv doar o misiune civilizatoare în Bucovina, având drept rezultat crearea aceluia *homo bucovinensis*, definit prin „bilingvism și multilingvism... regionalism organic, toleranță și liniște...” se arată că această idee este neconformă adevărului istoric (p. III). De asemenea, sunt formulate o serie de aprecieri sugestive privind exploatarea țăranilor români din Bucovina prin intermediul cametei (p. IV), manifestare tipică de capitalism financiar incipient, în toate regiunile subdezvoltate din epoca modernă. Universitarul sucevean arată și meritele incontestabile ale curții vieneze care „a scos această zonă (Bucovina, nota ns.) de sub dependența înapoiatei Porți Otomane, a ferit-o de invaziile și raidurile prădalnice ale rușilor și turcilor, a introdus-o într-un climat de ordine juridică, de stabilitate, de contact mai strâns și mai direct cu civilizația Europei Centrale și Occidentale, fapt ce s-a răsfrânt pozitiv” (p. V). Se conchide totuși că „în sectorul financiar-bancar, ca și în conducerea vieții economice, politice și culturale, românii bucovineni erau marginalizați...” (p. V), sistemul bancar și de credit al Bucovinei aflându-se „în mâinile unui grup restrâns de elemente ale marii burghezii, ale patronatului, marilor proprietari și oameni politici alogeni...” (p. VI). Această teză va fi argumentată științific pe parcursul întregii lucrări.

Introducerea se deschide cu schișarea împrejurărilor care au favorizat anexarea Bucovinei de către Austria, anexare săvârșită în împrejurări complexe, când interesele geopolitice ale Austriei și Rusiei intraseră în coliziune. Propaganda confesională rusă din Principatele române, cât și proiectul de creare a unui stat românesc prin unirea Moldovei și Țării Românești, sub protectorat rusesc, reprezentau amenințări serioase pentru flancul estic al Imperiului Habsburgic, care-și vedea amenințată astfel și politica sa expansionistă în regiunea Dunării de Jos (p. 5). Din punct de vedere strategic, anexarea Bucovinei era foarte avantajoasă pentru Imperiul Habsburgic, deoarece „i-ar fi consolidat poziția în răsăritul Europei și i-ar fi facilitat o legătură directă între Transilvania și teritoriile acaparate de la Polonia” (p. 6). În continuare sunt descrise manevrele curții vieneze ce au condus la ocuparea fără luptă a Bucovinei, armata austriacă intrând în această regiune la 1 octombrie 1774. Sunt prezentate extrase ample din corespondența cancelarului Kaunitz cu consulul austriac de la Constantinopol, Thugut (pp. 7-13), extrase ce înfățișează mersul tratatelor dintre austrieci și turci pentru cedarea Bucovinei, și mijloacele de mituire și persuasiune folosite de austrieci în vederea atingerii scopului propus. Citirea acestor pagini ne sugerează superioritatea politicii externe a unui stat iluminist (Austria), ~~ce era influențată~~ de interese geopolitice clare, în comparație cu politica externă a două state încă semibarbare, Rusia și Turcia, ce era influențată de meschine interese personale.

Astfel austriecii obțin retragerea fără luptă a trupelor rusești cantonate în ținuturile Cernăuțiului, Sucevei și Câmpulungului în urma unui cadou oferit comandantului acestora, feldmareșalul Rumianțev. Acest cadou consta dintr-o tabacheră de aur încrustată cu briliante, la care s-au adăugat 5 000 galbeni (p. 7). Pentru a se obține cedarea Bucovinei, diverși dregători otomani sunt mituiți cu sume variabile (pp. 12-13). Reis Effendi manifesta o pornire ce friza ridicolul (având în vedere miza aflată în joc), solicitând un pumnal special, cu orologiu la mână (p. 11), austriecii fiind gata să-i îndeplinească acest capriciu (p. 13). Evident, asemenea gen de dregători otomani nu puteau împiedica raptul Bucovinei, iar protestele lui Grigore al III-lea Ghica trebuiau să sfârșească în mod tragic pentru dânsul. O scurtă prezentare a evoluției politice a Bucovinei până la obținerea autonomiei prin decretul imperial din 9 decembrie 1862 (pp. 14-15) încheie această *Introducere*.

Capitolul I se deschide cu trecerea în revistă a câtorva opinii ale istoriografiei de limbă germană relative la starea de înapoiere economică și culturală în care se găsea Bucovina înainte de instalarea administrației imperiale austriece (p. 17). Autorii aduc în schimb contraargumente, arătând bogăția economică a ținutului înainte de anii 1774-1776, totul fiind admirabil sintetizat cu ajutorul unui citat din Eminescu, ce afirma că austriecii au găsit în Bucovina „o feudalitate cam întârziată în viața ei dar liniștită și liberă..., cu un popor liber de țărani și de păstori..., stări de lucruri cu totul fericite în privința îndestulării materiale a locuitorilor..., mănăstirile pline ca stupul de averi, o numeroasă clasă de țărani cu totul liberi, mazili, ruptași, răzeși, bresle de meșteșugari, starostii de negustori...” (p. 18, cu întreruperile de text operate de autori). Subscriem la veridicitatea acestui tablou istoric. Autorii arată că Bucovina se bucura și de o intensă viață culturală, de sorginte medievală, înaintea anexării, prezentându-se mai ales afluența de manuscrise și tipărituri românești din această regiune (pp. 19-20). Se conchide că Bucovina era destinată rolului de „hinterland agrar și forestier al imperiului, austriecii practicând o diabolică discriminare social-economică în comparație cu ale provincii ale sale. Această politică a constat în investiții și alocări de la bugetul statului nesemnificative pentru Bucovina” (p. 21). Subscriem în linii generale la această opinie, cu următoarea observație: austriecii au aplicat politica normală a unui stat cuceritor din epoca modernă, care putea raționaliza numai în mod treptat exploatarea/valorificarea economică a teritoriilor cucerite. Nici francezii, britanicii sau olandezii nu aveau un comportament diferit de al austriecilor în teritoriile cucerite, imperiile nefiind în postura unor societăți de binefacere. Există consemnate numeroase exemple de funcționari sau coloniști austrieci, în frunte cu guvernatorii Spleny sau

Enzenberg, care s-au arătat plini de solitudine față de populația băștinașă în diferite momente ale stăpânirii austriece în Bucovina.

Chestiunea *Fondului Religionar* creat la 19 iulie 1783 din bunurile mobile și imobile ale fostei episcopii de Rădăuți se bucură de analiza atentă a autorilor (pp. 21-22). Se arată că s-a practicat o exploatare foarte intensivă a resurselor forestiere ale Bucovinei, fapt ce a dus la o diminuare severă a acestora și la trecerea lor din mâinile proprietarilor români la cei alojeni (p. 25). Partea a doua a acestui capitol se ocupă cu analiza situației economice a Bucovinei din perioada stăpânirii austriece, analizându-se pe rând diferite ramuri economice. Se arată că austriecii au introdus măsuri de îmbunătățire a situației din agricultură, dar că flagelul cămătăriei a condus la înrăutățirea situației economice a micilor proprietari funciari (pp. 26-27). Generalizarea fenomenului arendășiei, însoțită de ipotecarea pământurilor și execuțiile silite a agravat această situație. Se constată că în ceea ce privește extracția etnică a creditorilor, evreii reprezentau 73,4% în 1876 și 71, 2% în anul 1877 (pp. 27-29). Citarea unor aprecieri ale lui Ioan Budai Deleanu asupra arendășiei întregesc tabloul asupra acestui adevărat flagel – arendășia în agricultura bucovineană (pp. 30-31).

Evoluția ramurilor industriei bucovinene este supusă unei analize succinte. Din text transpare în mod evident faptul că românii nu dețineau controlul acestor ramuri industriale (pp. 323-34). Analiza meșteșugurilor și comerțului ne arată aceeași situație (pp. 35-37).

Capitolul al doilea este consacrat expunerii celor două etape ale circulației bănești din perioada stăpânirii austriece în Bucovina: etapa florinului (1775-1892) și a coroanei (1893-1918). Este reprodusă *in extenso* legea cu privire la circulația coroanei, text românesc publicat în „Gazeta Bucovinei”, nr. 37-38 din mai 1892 (pp. 40-42). Se arată că în perioada august 1919 – 1 septembrie 1920 au circulat în Bucovina bancnotele austriece ștampilate de către oficiile financiare românești, aceste bancnote (coroane) fiind schimbate cu cele românești în perioada 1-10 septembrie 1920, într-un raport de 3 coroane la un leu (pp. 42-43).

Capitolul al treilea, se ocupă de evoluția băncilor și a sistemului de credit funciar românesc în Bucovina (1840-1918), reprezentând capitolul de specialitate *par excellence* al lucrării. Parcurgându-i paginile consacrate, cititorul poate ușor conchide că românii au deținut întotdeauna în această perioadă o poziție marginală în sistemul financiar-bancar al Bucovinei (pp. 45-114, *passim*). Admirând frumosul proces de reconstrucție istorică a autorilor, conchidem totuși că acest lucru era unul firesc, datorită impactului dintre două civilizații diferite. Românii făceau parte din civilizația est europeană, retardată din punct de vedere economico financiar în raport cu civilizația central-europeană, capitalistă, reprezentată de statul austriac. S-a putut constata peste tot în epoca modernă că în urma impactului dintre o civilizație de tip capitalist și alta de tip tradițional, cea din urmă va sfârși totdeauna prin subordonare față de cea dintâi. Acest fenomen este însoțit de un cortegiu de suferințe și dezastre economico-sociale care pun întotdeauna sub semnul incertitudinii viitorul acelei civilizații foste tradiționale. Românii constituiau o populație majoritar rurală, având o foarte firavă elită economică sau socială, în comparație cu evreii și germanii din Bucovina. Majoritatea dintre ei fiind săraci în comparație cu germanii și evreii, nedispunând de o cultură economică suficientă, slab sprijiniți de propria elită, românii din Bucovina nu s-au putut ilustra prin crearea unor mecanisme economico-sociale proprii, care să poată concura în mod real pe cele similare deținute de autohtoni. Este greu de precizat în ce măsură a fost vinovat statul austriac și în ce măsură fatalitatea istorică de crearea acestui gen de situație.

La începutul acestui capitol se precizează că principala cauză a sărăcirii țăranilor români era „prețul ridicat al creditului, dobânzile împovărătoare pe care trebuiau să le plătească la băncile străine, camăta enormă impusă de cămătari” (pp. 45). Statul austriac a dat o lege care stipula o limită maximă pentru camătă, lege rămasă fără urmări practice deoarece țăranii români aveau mare nevoie de lichidități și acceptau condiții oneroase din partea cămătarilor (p. 46). Periodicele „Concordia” și „Revista Politică” au propus soluții pentru curmarea acestei stări de fapt (pp. 46-52), soluții care nu

s-au dovedit viabile, camăta funcționând în Bucovina până la sfârșitul regimului austriac. În continuare sunt prezentate băncile străine ce-si desfășurau activitatea în Bucovina (pp. 52-55), revenindu-se la analiza flagelului cămătăriei (pp. 55-57). Un tabel ce prezintă schematic evoluția procesului de înstrăinare a marii proprietăți românești din Bucovina, ilustrează concludent efectul dezastruos al cămătăriei și arendășiei asupra bunăstării elementului românesc din această regiune (pp. 57-60). Ca urmare a aceluiași flageluri, „Fondul religios” ajunge treptat în mâinile străinilor (pp. 60-61).

Elita românilor din Bucovina a încercat crearea unor instituții specializate în acordarea de credite mici pentru românii din Bucovina, așa-zisele „Însoțiri de economii și credit”, create la sfârșitul secolului XIX. (pp. 61-69), ce au înregistrat în general o evoluție bună, curmată de izbucnirea primului război mondial. Grigore Filimon din Plăvălari (Suceava) a fost preocupat de situația grea a țăranului român din Bucovina, „căutând soluțiile de salvare a acestuia din mizeria în care se zbătea” (p. 69). Pentru a oferi credite mici țăranilor, acesta inițiază înființarea cooperativelor de credit din Bucovina, după celebrul sistem al lui F.V. Raiffeisen. În mare, acest sistem prevedea crearea de mici bănci populare, cu rol de împrumut și păstrare, oferind dobânzi atractive pentru populația rurală. Este oferit un tabel cu 20 bănci (însoțiri) românești create după sistemul Raiffeisen la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX (pp. 77-80). Numărul lor ajunsese la 60 în 1902 (p. 88), 100 în 1905 (p. 95), 156 în 1908 (p. 110). În 1903 este înființat un organism coordonator al acestor bănci raiffeisiene, „Centrala însoțirilor românești de credit”, ce inițial înregistrează succese. O criză financiară prelungită ce a condus la creșterea dobânzilor de către marile bănci creditoare, coroborată cu mașinațiuni subterane ale unor bănci neromânești și cu unele afaceri riscante încheiate de Florea Lupu, aflat la conducerea Centralei din 1906 au condus ulterior la falimentul acesteia (pp. 103, 110-111).

La 1 iulie 1905 își începea activitatea „Banca Țării”, instituție ce avea menirea de a contracara influența băncilor străine și de a oferi credite ieftine, cu dobândă de 4.5%, rambursabile într-un timp mai lung (p. 112). Deoarece Florea Lupu se afla în majoritatea timpului la Viena, ca deputat în parlamentul imperial, conducerea efectivă ar fi trebuit să aparțină lui Ștefan Smal Stoțki, „care folosea tot mai mult această instituție de credit împotriva intereselor românești” (p. 113). Deputații români din Dieta Bucovinei au zădărnicit acest lucru într-o ședință dietală din 31 mai 1905. Cu toate acestea, activitatea „Băncii Țării” și a „Centralei” este grav compromisă în 1908 prin participarea la licitarea unor suprafețe forestiere deținute de Fondul Bisericesc, fără a avea capital suficient. Căderea guvernului creștin-social din Viena, favorabil intereselor românești, puternica concurență și unelirile băncilor străine fac ca această întreprindere românească să eșueze lamentabil. Astfel încât, conchid autorii, „... băncile aflate în mâinile capitaliștilor străini, în majoritate evrei, au continuat să controleze strict orice activitate economică și financiară în Bucovina” (p. 114).

Capitolul 4 începe cu un tabel ce prezintă 29 bănci ce și-au desfășurat activitatea în Bucovina după 1918. De asemenea, sunt prezentate trei bănci naționalizate și două firme particulare transformate în societăți pe acțiuni (pp. 115-117). Punctul forte al acestui capitol este oferit de prezentarea – până acum neobișnuită în cărțile de istorie – a activității sistemului financiar-bancar românesc în general, în perioada comunistă. Considerăm foarte binevenită această prezentare succintă (pp. 117-124), ce luminează un colț de istorie contemporană românească. O scurtă trecere în revistă a modificărilor intervenite în sistemul financiar-bancar românesc după 1989 încheie această lucrare.

La finele acestei recenzii se impun cu necesitate unele concluzii. În primul rând, autorii Ioan Cocuz (specialist în probleme legate de istoria Bucovinei, muzeograf, lider sindical) și Dumitru Cucu (economist-finanțist, director al sucursalei sucevene a Băncii Comerciale Române, președinte al Fundației Culturale a Bucovinei) ne-au oferit o lucrare de pionierat în domeniu. Această lucrare, bine documentată științific, este alcătuită preponderent pe baza unor surse bibliografice românești.

De aceea, ea reprezintă în mod firesc o istorie a instituțiilor financiar-bancare din Bucovina scrisă dintr-o perspectivă românească, autorii meritând toate laudele pentru contribuția oferită lumii științifice. Nu putem decât să sperăm că autorii ne vor oferi în viitor și alte contribuții științifice care să lumineze un segment de trecut istoric – istoria financiară a Bucovinei.

Mihai Lazăr și Florin Pintescu